Boekbespreking

E. GITTENBERGER & A.W. JANSSEN, red., 1998. De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. Nederlandse Fauna deel 2. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis/KNNV Uitgeverij/European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden/Utrecht. 288 pp., 12 gekleurde platen, 658 fig., 1 losse bladwijzer. Prijs geb. *f* 95,00.

Tot de vroegste herinneringen van menig malacoloog behoort het ophalen van een posthoornslak bij het vissen in een slootje. De zoetwatermollusken behoren immers tot de opvallendste dieren in ons waterrijke landje. Geen wonder dat deze diergroep al vroeg een niet-aflatende aandacht getrokken heeft. Van 1965 tot eind 1998 hebben de liefhebbers het met het onvolprezen boekje Janssen & De Vogel moeten doen – een werkje dat al jaren niet meer te krijgen was.

Onder de titel "De Nederlandse zoetwatermollusken" is onlangs een kloek (groot A4-formaat) en omvangrijk naslagwerk als tweede deel van de serie Nederlandse Fauna verschenen; het eerste deel behandelde sprinkhanen, krekels en verwante groepen. Een dergelijk veelomvattend boek is uiteraard de vrucht van samenwerking van een aantal auteurs. Op de titelpagina worden als auteurs opgevoerd: E. Gittenberger, A.W. Janssen, W.J. Kuyper, J.G.J. Kuiper, T. Meijer, G. van der Velde, J.N. de Vries, "met bijdragen van R.H. de Bruyne, M.C. Cadée, H. Wallbrink, Bureau EIS-Nederland". De fraaie tekeningen van de schelpen zijn van de geschoolde hand van F.A. Peeters.

Na een voorwoord van de voorzitter van de Unie van Waterschappen volgt een gedetailleerde inhoudsopgave (3 pp.). De tekst is verdeeld over 14 hoofdstukken gevolgd door bijlagen en een index. De eerste zeven hoofdstukken (58 pp.) behandelen onderwerpen als bouw, systematiek/nomenclatuur, oecologie/verspreiding, bescherming/beheer, "Zoetwatermollusken tijdens het Kwartair", en verzamelen/bewaren. Hoofdstuk 8 (4 pp.) is gewijd aan determinatie tot op de families en hoofdstuk 9 (4 pp.) vormt de inleiding tot het systematisch gedeelte. De systematische hoofdstukken 10 (Gastropoda, 104 pp.) en 11 (Bivalvia, 65 pp.) vormen vanzelfsprekend de hoofdschotel van het boek en bevatten o.a. ook determineertabellen tot genera en soorten. Het werk wordt voortgezet met de hoofdstukken 12 (verklarende woordenlijst, 10 pp., belangrijk!), 13 (literatuur, 13 pp.) en 14 (samenvatting in het Engels, 2 pp.). Het boek wordt besloten met vier bijlagen (10 pp.: oecologische verspreidingstabel; gegevens van de afgebeelde schelpen; bronnen van de verspreidingskaarten; nuttige adressen) en een index (heette zoiets vroeger niet een 'register'?) plus verantwoording van de illustraties (16 pp.). Aan de illustraties is veel zorg besteed; in ons vak zijn figuren immers een absoluut essentieel onderdeel van het geheel. De werkelijk schitterende schelptekeningen (vrijwel zonder uitzondering meer dan één per soort, vaak zelfs een hele serie om de variabiliteit weer te geven of bepaalde kenmerken te benadrukken) zijn een lust voor het oog; artistiek verantwoord en tevens functioneel, dragen deze afbeeldingen het boek. Behalve tekeningen van schelpen enz. worden per soort steeds twee kaarten opgenomen (let op de errata voor wat betreft fig. 477 en 650), links de situatie van voor 1970 en rechts die van de periode 1970-1997 reflecterend. Het lijkt dat het heel veel soorten na 1970 goed gegaan is; dat is bedrieglijk, want in veel gevallen is gewoon meer onderzoek gedaan en zijn talrijke nieuwe vindplaatsen ontdekt. Ook de platen met kleurenfoto's zijn heel mooi; vooral de onderwateropnamen trekken de aandacht. Op fig. 1 van plaat 3 zijn niet een gewone en een linksgewonden poelslak afgebeeld, maar slechts één normaal exemplaar dat aan de onderkant van het wateroppervlak weerspiegeld is; als men het boek op de kop houdt is de zaak heel duidelijk!

Historisch interessant is de weergave op p. 66 van de titelpagina of omslag van de voorlopers van het nieuwe boek (merkwaardig genoeg zijn dit ongenummerde figuren tussen fig. 33 op p. 65 en fig. 34 op p. 68). De afbeelding van het boek van Van Benthem Jutting toont het privé-exemplaar van de roemruchte Prof. Dr. H. Boschma, directeur van het Leidse museum in de periode 1933-1958.

Een aardige innovatie zijn de ongenummerde verkleinde figuurtjes in de marge van de tekst met verwijzing naar de grotere tekeningen elders. Ook nieuw is de handige losse bladwijzer met aan de ene kant de

wetenschappelijke namen plus paginaverwijzingen en aan de andere zijde eenzelfde tabel uitgaande van de Nederlandse namen. Zodoende heeft men eigenlijk een register los in de hand. Het is verfrissend dat de spelling 'oecologie' weer in ere hersteld is!

De in twee kolommen gepresenteerde tekst is wat onrustig door het gebruik van twee kleuren en vrij veel lettertypen. De wetenschappelijke namen in de kopjes van de soorten in de hoofdtekst zijn niet gecursiveerd, wat enigszins onprofessioneel overkomt. Van groot belang is de naamlijst (verstopt onder het hoofdstuk 'Systematiek en naamgeving') op pp. 25-28 met waardevol commentaar op pp. 29-30.

Een zeer belangrijke vernieuwing is het opnemen van fossiele soorten van het Nederlands Kwartair (Pleistoceen en Holoceen), wat bijdraagt aan het complete karakter van het boek. Hieronder is het geval van het geslacht *Corbicula* wel het meest opvallende. Schelpen van dit genus kwamen algemeen in interglaciale perioden voor, maar waren recent niet bekend. Echter, twee recente taxa doken tegen het eind van de jaren tachtig in de grote rivieren op als geïmporteerde soorten zodat *Corbicula* terecht als 'terug van weggeweest' beschouwd wordt.

Enige kritiek mag helaas niet ontbreken. Volgens recensent is (te) weinig aandacht besteed aan de radula. Behalve op pp. 11-12 komt de radula eigenlijk niet meer ter sprake, terwijl de schrijvers zelf toegeven (p. 11): "Van veel Nederlandse zoetwaterslakken is de radula nog niet goed bekend. Dit geldt met name ook voor de pelslakken, een groep die recentelijk meer soorten bleek te bevatten dan lange tijd werd gedacht." Per soort had recensent minimaal tenminste een verwijzing naar een radulafiguur elders verwacht.

Verder is er soms sprake van weinig integratie; het boek komt hier en daar wat versnipperd over. Nog al eens dient men bepaalde gegevens op een aantal ver van elkaar gescheiden plaatsen te zoeken. Wat had in de hoofdtekst, dus de hoofdstukken 10 en 11, geïncorporeerd kunnen worden? Zeker de systematische aantekeningen (pp. 29-3-) en wellicht ook onderdelen van de naamlijst als auteurs van families/genera plus de typesoorten. Ook bijlage 2 (gegevens getekende schelpen) lijkt overbodig – dergelijke gegevens horen eigenlijk thuis in het desbetreffende onderschrift (trouwens, ruimte daarvoor was ruimschoots aanwezig). Het zij zo, ieder had een dergelijke schat aan gegevens op een andere wijze willen presenteren – het boek is er niet minder om.

Een van de auteurs vestigde de aandacht van ondergetekende nog op enkele foutjes, waarvan de meest curieuze ongetwijfeld de "gestreelde trilhaardiertjes" op pag. 202 zijn – het gaat hier uiteraard om 'gesteelde' trilhaardiertjes! De figuren 585 en 586 blijken verwisseld te zijn; fig. 585 stelt een rechterklep voor en fig. 586 een linkerklep. Bovendien is het bij de tekst van de Sphaeriidae op p. 198 even mis gegaan. In de linkerkolom diene men i.p.v. "waarvan er 9 in Nederland voorkomen" te lezen "waarvan er 9 niet in Nederland voorkomen"!

"De Nederlandse zoetwatermollusken" is een fraai en veelomvattend standaardwerk geworden dat bepaald niet geïnterpreteerd mag worden als de 'opvolger' van Janssen & De Vogel (1965). Het nieuwe boek is duidelijk niet bedoeld als veldgids, maar als handboek en naslagwerk; in verhouding tot wat het biedt, is het alleszins redelijk geprijsd. De fraaie schelpfiguren lenen zich echter uitstekend voor een veldgidsje, waar zeker behoefte aan zal zijn, vooral als gevolg van het feit dat het nieuwe boek stimulerend op zoetwateronderzoek zal werken. Het karakter en de uitvoering van dit werk bepalen de waarde. Het dient zeker als het tot nu toe belangrijkste werk voor de Nederlandse malacologie beschouwd te worden. Het is zinloos zich in superlatieven uit te putten, maar men kan zonder tegenspraak stellen dat "De Nederlandse zoetwatermollusken" het voornaamste Nederlandse molluskenwerk van de twintigste eeuw is. Proficiat voor de auteurs en de uitgevers!

A.C. VAN BRUGGEN